

IZGRADNJA I ARHITEKTURA ŽUPNE CRKVE U BIJELJINI (1886–1887)

Apstrakt: U članku su dati rezultati historiografskih istraživanja Župne crkve Prečistog Srca Marijina u Bijeljini, jednog od najranijih projekata Josipa Vancaša, najznačajnijeg arhitekta u historiji Bosne i Hercegovine. Crkva je zanimljiv i rijedak primjer neoromaničkog stila u arhitektovom opusu sakralnog graditeljstva. Njena posebnost u dominantnoj tipologiji župnih crkava s tornjem prislonjenim uz crkvu ili ugrađenim iznad ulazne fasade je i zvonik odvojen od glavnog korpusa crkve. Ovaj projekat je korišten i za neke kasnije crkve, što je otvorilo i važno pitanje zaštite autorskih prava. Istraživanjima i provedenom cjelovitom analizom i valorizacijom ovog proglašenog nacionalnog spomenika kulture visokih urbanističkih, prostornih, historijskih i arhitektonskih vrijednosti, proširena su saznanja o sakralnoj graditeljskoj baštini austrougarskog perioda i otklonjeni problemi netačne datacije i atribucije ove župne crkve.

Ključne riječi: Bijeljina, župna crkva, austrougarski period, Josip Vancaš, izgradnja, arhitektura.

Uvod

Izgradnja župne crkve u Bijeljini u neposrednoj je vezi s ponovnom uspostavom redovne crkvene hijerarhije Rimokatoličke crkve u Bosni i Hercegovini i rješavanjem nastalog pitanja raspodjele župa. Ovim društvenim okvirom stvoreni su preduслови osnivanja Župe Bijeljina, zbog čega se najprije daje kratak osvrt na navedene promjene.

U tursko doba su u Bosni franjevci imali ekskluzivno pravo na pastorizaciju, što nije svojstveno Rimokatoličkoj crkvi u normalnim prilikama. Prelazak iz misijskog u redovno stanje iniciran je, stoga, i prije okupacije Bosne i Hercegovine, nakon što je Hatišerifom od Gülhane, naredbom koju je sultan Abdul Medžid I oktroisao 3. novembra 1839. godine, započela modernizacija Osmanskog carstva prema evropskim liberalno-građanskim principima. U nizu društvenih reformi, "blagotvorni novi poredak" – *Tanzimat-i Hayriye* – garantovao je jednakost muslimana i nemuslimana.

Značajan uticaj imao je biskup đakovačko-srijemski Josip Juraj Strossmayer, koji je imao nadležnost i nad Bosnom, prema kojoj je imao poseban odnos. Uspostavljanju biskupija umjesto apostolskih vikarijata Austrougarska i Sv. stolica pristupili su s puno diplomatskog opreza i obzira prema franjevcima, kojima je i novoizabrani papa Leon XIII (pontifikat od 20.2.1878. do smrti 20.7.1903) priznao zasluge za katolički narod u teškim društvenim i crkvenim prilikama pod turskom upravom. U skladu s potrebama novog vremena, još i prije okupacije počele su pripreme za uvođenje obrazovanog dijecezanskog klera, što je podrazumijevalo ograničavanje djelovanja franjevac. S velikim uticajem, ugledom i diplomatskim vještinama, biskup Strossmayer se 5. jula 1878. obraća državnom sekretaru Vatikana Franchiu upozoravajući na "prevažno pitanje valjanog crkvenog uređenja" uoči "skorog zaposjedanja zemlje" (Cepelić, 1900-1904:727). Svetoj stolici je 24. novembra 1878. uputio Promemoriju za uvođenje redovne hijerarhije, a kod cara Franje Josipa je po ovom pitanju primljen 2. maja 1879. godine (Kokša, 1986:33). Uređenje svih vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, pa tako i rimokatoličke, bilo je važno unutrašnje i spoljnopoličko pitanje Austrougarske, čija je vlada uspostavila veoma živu diplomatsku aktivnost sa Svetom stolicom. Prvi rezultat bio je međusobni ugovor od 8. juna 1881. godine, kojim je određeno osnivanje nadbiskupije i Vrhbosanske metropolije sa sjedištem u Sarajevu, u čijem sastavu će biti dvije nove biskupije – Banjalučka i Mostarsko-duvanjska.¹ Predviđen je Prvostolni kaptol s četiri kanonika i Centralno sjemenište za obrazovanje domaćeg svjetovnog klera, koji će se sufinansirati iz državne blagajne. Tako bi uz redovničko sveštenstvo, kojem se "zbog dugih usluga učinjenih Crkvi ima iskazivati dužni obzir" (Gavranović, 1935:200), u duhovnu pastvu bio uveden i svjetovni kler.

Nakon osjetljivog trogodišnjeg procesa pregovaranja, Bullom "Ex hac avgusta Pricipis Apostolorum Cathedra" pape Leona XIII od 5. jula 1881. godine (Spomenica vrhbosanska, 192:22), u skladu s propisima crkvenog prava, umjesto franjevačkih vikarijata uspostavljena je hijerarhija redovnih biskupa. Ovim je u Bosni i Hercegovini, *de facto* političkoj jedinici Monarhije, Rimokatolička crkva odvojena od Srijemske biskupije u Đakovu. Austrougarska vlada se obavezala obezbijediti sredstva iz budžeta Bosne i Hercegovine za izdržavanje crkvene hijerarhije (Gavranović, 1935:199-201), a zauzvrat je Sv. stolica caru dala povlasticu patronata u imenovanju biskupa, što je već imao za područje Monarhije.² Prvim vrhbosanskim nadbiskupom je 16. avgusta 1881.³ imenovan dr Josip Stadler (1843–1918), dijece-

---

¹ Osnivanje treće, Trebinjsko-mrkanske biskupije, uslijedilo je 1890. godine, nakon novog sporazuma između austrougarske vlade i Sv. stolice, kojim je, umjesto dubrovačkog biskupa, kao trajni apostolski upravitelj određen mostarski biskup.

² Nakon završetka Prvog svjetskog rata državama nasljednicama Austrougarske to pravo Sv. stolica nije priznavala.

³ Svečanost nadbiskupove intronizacije obavljena je 15. januara 1882. u maloj improvizovanoj crkvi Sv. Ante, tada jedinoj katoličkoj crkvi u zemaljskom glavnom gradu Sarajevu.

zanski sveštenik Zagrebačke nadbiskupije i profesor Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, koji će na položaju nadbiskupa ostati do smrti, 8. decembra 1918.

Kako Bulom nije rješavano pitanje podjele župa između franjevaca i dijecezanskog klera, to je prepušteno Kongregaciji za izvanredne crkvene poslove Sv. stolice. Pretpostavljajući otpor franjevaca zbog dokidanja njihovog ekskluziviteta u pastorizovanju župa, dr Stadler je, i prije svog zvaničnog imenovanja, Sv. stolici ponudio prijedlog podjele župa, po kojem franjevci biskupskim sveštenicima trebaju trajno predati polovinu postojećih župa u Bosni (35 u Sarajevskoj i 11 u Banjalučkoj biskupiji), kao i pravo na župe koje će se tek osnovati. Sa svojim kompetencijama nadbiskupa, a na osnovu obaveza i prava iz apostolskog pisma *Ex hac augusta*, dr Stadler je ovaj zahtjev uputio Kongregaciji 13. novembra 1881,⁴ tražeći izjašnjenje Sv. stolice kako bi se, nakon što se u sjemeništu odgoji domaći svjetovni kler, izbjegli očekivani nesporazumi i veći konflikti s franjevcima. Na temelju papine odluke od 15. novembra 1881. Kongregacija je 10. decembra 1881. izdala dekret "da ubuduće proviđanje župa koje se u spomenutoj vrhbosanskoj nadbiskupiji isprazne – osim samo onih koje su pripojene samostanima istih redovnika franjevaca – budu na slobodno raspolaganje dijecezanskoga ordinarija koji ih stoga, pridržavajući se svih prava, može dodijeliti bilo kojem prikladnu i dostojnu svećeniku" (Perić, 2002:79).

Franjevci se, međutim, nisu lako mirili s novim stanjem i potrebom dijeljenja župa, pa su nadbiskupu Stadleru 6. avgusta 1882. ponudili samo 16 od ukupno 63 postojeće župe u Vrhbosanskoj biskupiji i osam od 21 župe u Banjalučkoj biskupiji.⁵ Nadbiskup, sa svojim Kaptolom, to nije prihvatio, već je franjevcima predložio da ustupe polovinu župa koje oni sami odrede. U namjeri da se, zbog mogućih političkih implikacija, nastali spor riješi čim prije, kao posrednik se uključio i zajednički ministar finansija Benjamin Kállay. Uz obećanje da će predložiti caru jednoga franjevca za biskupa u Banjoj Luci, zatražio je od provincijala da franjevci nadbiskupu ustupe 24 župe u Vrhbosanskoj biskupiji, a od nadbiskupa dr Stadlera da prihvati ustupanje ukupno 32 župe u obje biskupije (Perić, 2002:80). Na to je nadbiskup odgovorio da ovakav prijedlog ne može prihvatiti i da očekuje odluku najviše crkvene vlasti. Dekretom od 14. marta 1883. Kongregacija za izvanredne crkvene poslove donijela je rješenje da se 35 postojećih župa (26 u Vrhbosanskoj i 9 u Banjalučkoj biskupiji) daje na slobodno raspolaganje Ordinarijatu, dok će ostale župe i dalje pripadati redovnicima franjevcima (Perić, 2002:81). U tački IV ovog rješenja govori se o osnivanju novih župa koje će nastati dismembracijom (cijepanjem) redovničkih župa (Perić, 2002:80), kakav je slučaj i sa Župom Bijeljina, koja je formirana 1885. odva-

---

⁴ Upit nadbiskupa Stadlera naveden u Dekretu Kongregacije za izvanredne crkvene poslove. *Conditio iuridica paroeciarum in Bosna a Franciscanis administratarum (Pro manuscripto)*, 1936, str. 21, u: Perić, 2002:78.

⁵ U Bosni je tada bilo osam franjevačkih samostana i 84 župe, a u Hercegovini dva samostana i 29 župa. (Perić, 2002:80)

janjem od Župe Brčko. Prvi župnici,⁶ sve do 1. maja 1905, bili su franjevci, s tim da je na župi 1896–1905. istovremeno kao kapelan službovao i prvi dijecezanski sveštenik.⁷ Od 1905. do danas pastorizaciju u Župi Bijeljina vrše dijecezanski sveštenici.

Istorija gradnje

U župi Brčko (Brčki) se 1884. godine pominje i Bijeljina (Bjelina) sa 406 katolika (Imenik klera, 1885:32). Kao i u cijeloj zemlji, broj katolika se s doseljenicima iz Monarhije u narednim godinama naglo povećavao u narednim godinama. Tako je prema zvaničnim popisima u samom gradu 1885. bilo 238 katolika (Ortschafts, 1886), što je do 1895. povećano na 1077, odnosno sa 3,05% na 11,55% u ukupnom broju stanovnika grada (Glavni rezultati popisa, 1896). Godine 1910. u gradu je prema ovom zadnjem zvaničnom popisu bilo 1192 rimokatolika (11,85%), dok Imenik klera i župa navodi da je tada u župi Bijeljina (grad s pripadajućim naseljima) bilo 1616 (Imenik klera, 1910:92-93). Odmah nakon formiranja župe otvoreno je rimokatoličko groblje⁸ i započele pripreme za izgradnju crkve, dva temeljna hrišćanska sveta mjesta.

Bijeljinska župna crkva sagrađena je zahvaljujući kompaktnoj grupi doseljenih Mađara, zbog čega je i prvi patron župe bio sv. Stjepan Kralj, prvi ugarski kralj (1000–1038), kojeg Mađari slave kao svoga sveca zaštitnika. Nakon što u Bijeljini više nije bilo Mađara, od 8.11.1952. zaštitnik župe je Prečisto Srce Marijino (Marić, 2005:949).⁹

---

⁶ Prvi župnik novoosnovane Župe Bijeljina bio je fra Mato Živković (1840–1897), koji je u vrijeme svoga trogodišnjeg službovanja u Bijeljini od 1.6.1885. do 1.6.1888. (AŽUBN) sagradio župnu crkvu. Rođen je u okolini Tolise. Filozofiju i bogosloviju završio je u Đakovu 1863. Bio je 1868. kapelan u Carigradu, potom nastavnik u Kraljevoj Sutjesci (1869–1870), a onda župnik u župama Garevo (1870–1872) i Tišina (1874–1877), gdje je takođe sagradio crkvu, te u Popovićima (1884–1885), odakle je premješten u Bijeljinu. Zadnja služba bila mu je u Domaljevcu (1894–1897), gdje je i preminuo. (Popis dušobrižnika Gareva/Garevca)

[<http://www.garevac.net/podrucje/19/> (12.8.2017)]

⁷ Vlč. Stjepan Oršić (1871–1908.) tada je bio mladi sveštenik i kapelan, odnosno župnikov pomoćnik. (Pokojni dijecezanski svećenici Vrhbosanske nadbiskupije)

[<http://www.garevac.net/tekst/1431/> (12.8.2017)]

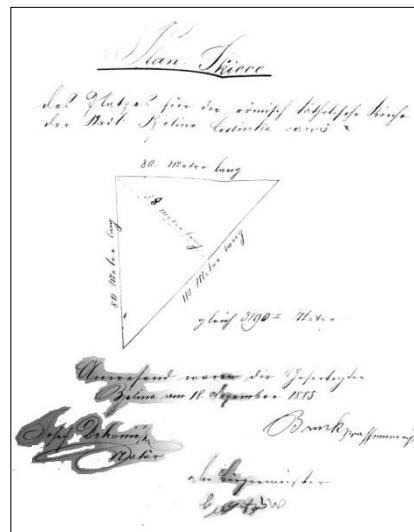
⁸ ANV 799/1885. Prvi bijeljinski župnik fra Mato Živković 3. novembra 1885. javlja Ordinarijatu da je 2. novembra 1885. blagoslovio rimokatoličko groblje (u današnjoj Ulici kneza Ive od Semberije). Oktobra 1897. godine ovo groblje je prošireno (ANV 828/1893).

⁹ Zvanični naziv bio je Župa svetoga Stjepana Kralja – Bjelina.

Autor projekta crkve je Josip pl. Vančaš (1859–1932), najznačajniji arhitekt u historiji Bosne i Hercegovine. Nakon završenog Arhitektonskog odsjeka bečke Politehnike (1881) doselio se 1883. godine sa svojim ateljeom u Sarajevo i tu ostao živjeti do 1921. godine, kada se vraća u Zagreb. Vančaševi prvi projekti, koje je započeo još u Beču, za vrijeme specijalističkog studija na Akademiji likovnih umjetnosti u klasi profesora Friedricha Schmidta, tada najvećeg autoriteta među arhitektima u srednjoj Evropi, bili su palata Zemaljske vlade (1885) i katedrala u Sarajevu (1884–1889), dva najznačajnija objekta u zemlji iz austrougarskog perioda. S preporukama profesora Schmidta, kao jedan od njegovih najboljih studenata, Vančaš je "na velika vrata" ušao u Bosnu i Hercegovinu, podržan je od zajedničkog ministra finansija Kállaya. Porijeklo, izuzetno kvalitetno obrazovanje i spremnost da odgovori velikim graditeljskim zadacima bili su razlog da i nadbiskup Stadler pokloni Vančašu svoje puno povjerenje, imenujući ga zvaničnim arhitektom i savjetnikom Vrhbosanske nadbiskupije, što je ostao za sve vrijeme svog života i rada u Sarajevu. Niz pronađenih arhivskih dokumenata svjedoči njegovu tijesnu i uspješnu saradnju s nadbiskupom i Ordinarijatom.¹⁰ Bio je projektant daleko najvećeg broja građevina u Nadbiskupiji, te vršio revizije projekata drugih arhitekata, nadzor nad gradnjom, a tražena su njegova stručna mišljenja i po pitanju oslikavanja enterijera i opremanja crkava.¹¹ Ovoj činjenici možemo zahvaliti izuzetno veliki broj kvalitetnih realizacija na polju sakralne arhitekture Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini.

Župna crkva u Bijeljini značajna je kao jedna od prvih sagrađenih crkava u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, kao i zbog oblikovnih i stilskih specifičnosti. Vančaš je uradio dva projekta.

Nadbiskupski ordinarijat 29. novembra 1885. župniku u Bijeljini šalje pitanja arhitekta Josipa Vančaša o mjestu i građevinskom materijalu za gradnju crkve.¹²

Slika 1. Skica zemljišta za crkvu, koju je župnik u Bijeljini dostavio arhitekti Vančašu (premjer datiran 18.12.1885)

¹⁰ Ordinarijat ili Nadbiskupski duhovni sto je glavno upravno i savjetodavno tijelo nadbiskupije na čelu s nadbiskupom.

¹¹ Kada je graditelj orgulja iz Zagreba Heferer ponudio za sarajevsku katedralu svoje orgulje, koje su na Državnoj izložbi u Budimpešti 1885. nagrađene Velikom medaljom, Ordinarijat je zamolio Vančaša za mišljenje (ANV 494/1886 od 15. jula). Nakon dobijene saglasnosti, Heferer jula 1888. šalje u Sarajevo orgulje, koje su instalisane do svečanosti konsekracije katedrale 13. septembra 1889. I danas su, nakon temeljite restauracije u prethodne tri godine, u funkciji.

¹² ANV 886/1885

Odgovori i skica budućeg gradilišta (Sl. 1), koje je župnik poslao 22. decembra 1885,¹³ bili su polazišta za projektovanje.¹⁴

U propratnom pismu nadbiskupu Stadleru župnik se žali na niz poteškoća, jer "neima ovdje ljudi koji su obećali šta učiniti za crkvu", zbog čega se obratio potpukovniku u nedalekom vojnom logoru, koji mu je obećao da će pomoći gradnju angažovanjem vojnika za kopanje temelja i za zidanje i da će s njima pokušati "naći majdan za kamenje gdje god kod Drine". Župnik dalje navodi da će "nastojati da župljani vuku ciglu kako bi se uštedjelo", iako iskazuje bojazan, navodeći primjer da je "beg poklonio drvo za zvono pak ljudi neće da dovuku". Iz ovog pisma saznajemo i da je crkveno zvono "naručeno u Pešti koje je bilo na izložbi Peštanskoj",¹⁵ da košta 400 for. i da se tih dana očekivao njegov dolazak brodom u Raču. Župnik obavještava nadbiskupa dopisom od 21. januara 1886.¹⁶ da je stiglo zvono i moli dozvolu za blagoslov, koju je Ordinarijat dao 28. januara¹⁷. Svetkovina blagoslova crkvenog zvona bila je 2. februara 1886.¹⁸

Nakon sjednice Duhovnog stola, održane 23. decembra 1885. godine, Ordinarijat šalje Vladi na odobrenje plan i proračun za crkvu.¹⁹ Međutim, u svom dopisu (broj 434/I od 22. februara 1886) Vlada je zatražila smanjenje dimenzija crkve.²⁰ U skladu s tim, arhitekt Vančaš je 10. juna 1886. predložio novi projekat. Isti dan je Duhovni sto održao sjednicu i Vladi uputio molbu za odobrenje priloženog projekta, naglašavajući da "ostaje kod obećane svote od 1.000 for." za pomoć u izgradnji crkve "premda je povrh toga priložene nacрте arhitektu g. Vančašu izplatio".²¹ Ova sredstva Vlada je uputila direktno župniku u Bijeljini, a Ordinarijatu je 13. novembra 1886. dostavljena potvrda o prijemu dotacije.²²

---

¹³ ANV 946/1885. U "Odgovoru na pitanja g. arhitekta Vančaša" župnik navodi po traženim stavkama raspoloživost, dostupnost i cijene građevinskog materijala: da cigle i crijepa ima (daje i dimenzije) i to po cijeni od 15 for. za 1000 kom. i 3 for. za prevoz, kreč bi se dovezio "iz planine", drvena građa iz Rače, a željezo iz Pešte, dok kamena blizu nema; navodi i cijene prevoza (3 for. dnevno za kola s dva konja), radne snage – irget (pomoćni radnik, nadničar 80 krajcara na dan) i zidar (1,8–2 for. na dan), da kovača ima, a u odgovoru na vrstu temeljne podloge da je "šljunak 2 metra za temelj". Dostavio je i skicu građevinske parcele oblika pravouglog trougla dimenzija 80x80x110 m, odnosno površine 3.190 m².

¹⁴ Raspoloživost građevinskog materijala je razlog što je ova župna crkva izvedena sva u opeci, za razliku od župne crkve u Gradačcu, izvedene po istom upotrebnom kamenu.

¹⁵ Misli se na Opštu zemaljsku izložbu u Budimpešti, održanu 1885, kao značajan privredni i politički događaj.

¹⁶ ANV 84/1886

¹⁷ ANV 84/1886

¹⁸ Sačuvan je i telegram župnika od 1.2. (ANV 105/1886) u kojem, vjerovatno ne primivši odluku od 28. januara, opet moli nadbiskupa da 2.2. blagoslovi zvono. Na poleđini je skica teksta nadbiskupove dozvole za telegramski odgovor upućen istog dana.

¹⁹ ANV 957/1885

²⁰ ANV 399/1886

²¹ ANV 399/1886

²² ANV 792/1886. Uz dopis od 10. novembra 1886. *civilni adlatus* baron Hugo Kutschera dostavio je potvrdu o prijemu potpisanu od župnika Živkovića i pet članova Građevinskog odbora.

Župnik fra Mato Živković se u svom dopisu datiranom 20. jula 1886. obraća Ordinarijatu s informacijom da ga je okružni inženjer posjetio "s planom crkve i naredbom da se što prije crkva mora graditi i to najkasnije do 26. jula da se temelj postavi", a moli za dozvolu da taj dan obavi blagoslov temeljnog kamena.²³ Međutim, sve nije bilo spremno, pa je svečanost blagoslova obavljena 9. avgusta.²⁴ U pismu od 27. novembra 1886. župnik detaljno izvještava Ordinarijat o toku gradnje crkve i svim poteškoćama.²⁵ Najprije navodi razloge kašnjenja blagoslova temeljnog kamena, te da je već 10. avgusta došlo do zastoja u gradnji. Zidanje je počelo tek 25. avgusta, kada je "bio ovdje Prečastni Gospodin Jeglič".²⁶ Navodi da je završetak radova bio najavljen najprije do 15. oktobra, potom do 1. novembra, ali da se u tome kasni i da je crkva samo pokrivena, bez stropa, bez hora, poda i velikog oltara, te da malterisanje tek predstoji. Ali radovi su 18. novembra prekinuti jer je "poduzetnik Berger utekao u Mitrovicu kući svojoj, baumeister otišao u Beč, a Taliani otišli doma, ostao sam palir majstor... i tako naša crkva osta nedogotovljena, tko je uzrok lahko je pogoditi onaj tko je pogodio Treščec Gjuro, okružni predstojnik". Župnik se opširno žali na samovolju predstojnika koji je "pogodio gradnju ali nije nadgledao"²⁷ i koji, kao i okružni inženjer u Tuzli,²⁸ kako kaže, čak i odmaže gradnju crkve²⁹ na kojoj još nema "nijednog križa, a ni zemljište oko crkve nije ograđeno". Župnik se žali da su ga iznevjerili i župljani, koji su obećali da će na gradilište dovući ciglu i cijep. Nasuprot tome, ističe pomoć Alibega, koji je dao sav materijal za crkvu, a dao bi i za župnu kuću "samo da je rekao predstojnik još koliko treba". Obavještava da svetu misu govori "još u trijemu kuće Mate Fetta".³⁰

Sa sjednice Duhovnog stola od 2. decembra župniku je poslata obavijest da će "po svoj prilici do Božića" stići iz Graca slika predviđena iznad glavnog oltara,³¹ te

---

²³ ANV 524/1886. Dopis je u Ordinarijatu zaprimljen 24. jula i isti dan župniku je telegramom upućena saglasnost "blagosloviti Kamen" na dan 26. jula.

²⁴ ANV 868/1886

²⁵ ANV 869/1886

²⁶ Dr Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937) je od oktobra 1882. u Sarajevu kao najbliži saradnik nadbiskupa Stadlera i vrhbosanski kanonik. Od 1898. do 1930. bio je ljubljanski biskup, jedan od najznačajnijih u istoriji ove Biskupije.

²⁷ "...ja ne znam more biti da od vlade taki nalog ima, ali samo ovo mogu kazati da ni u tursko vrijeme ovako šta doživio nisam niti izkusio".

²⁸ Okružne oblasti su bile važne instance za građevinske poslove. Imale su posebno građevinsko odjeljenje, na čelu s građevinskim savjetnikom ili nadinženjerom, koji je u ime Zemaljske vlade vršio kontrolu nad građevinskom djelatnosti, u skladu s nadležnostima i djelokrugom rada definisanim Naredbom Zajedničkog ministrastva finansija od 21. januara 1884. (ABH, ZVS, opšta građa, 1884, br. 5248).

²⁹ "...pak nesmije nato nitko ništa reći, to su Vam absolutni gospodari... neima opet od visoke vlade nikakvog velikaša ili savjetnika da se čovjek barem potuži".

³⁰ Mateas Fetta bio je član Građevinskog odbora (ANV 792/1886).

³¹ Slika Blažene Djevice Marije

mu se nalaže da je do završetka crkve neotpakovanu čuva u svom ili stanu nekoga od župljana.³²

Gradnja je do narednog ljeta dovršena, pa župnik Živković u dopisu od 25. juna 1887. moli Ordinarijat za dozvolu da blagoslovi crkvu.³³ Svečanost je bila 20. jula 1887. i iste godine je župnik nabavio harmonij,³⁴ uobičajenu zamjenu za orgulje u manjim crkvama.

Pošto sredstava nije bilo dovoljno, gradnja se odvijala etapno. U prvoj fazi sagrađen je glavni korpus crkve, dok je izgradnja zvonika, projektovanog odvojeno od crkve, započela 14. maja 1889. i u naredne dvije sedmice ozidan je do visine 12 m.³⁵ Novi bijeljinski župnik fra Blaž Dominković (na službi od 1.6.1888. do 1.1.1891)³⁶ u pismu nadbiskupu od 27. maja, otkriva i ove važne podatke o gradnji:

*Dobili smo od v. Zemaljske vlade 1000 for. ostalo skupit će narod. Drva većom stranom poklonili su begovi koje sam išao moliti. Ljudi vuku piesak i ciglu. Pogodili smo s majstorom za hiljadu sedamdeset tri forinte, osim drva, pieska i cigle a drugo je sve njegovo. Toranj će biti visok dvadeset i dva i pol metra. Majstor je katolik te smjera ljepše toranj načiniti nego što je načinit u planu.*³⁷

Interesantno je da Duhovni stol u odgovoru nakon sjednice održane 14. juna 1889. ovu najavlјenu promјenu u izgledu zvonika ne pominje, čime je data prećutna saglasnost za odstupanje od Vancaševog projekta. Međutim, zvonik zbog finansijske oskudice nije odmah mogao završen. To svjedoči i arhivska fotografija crkve iz 1910. godine (Sl. 6, lijevo) na kojoj uočavamo provizorni završetak zvonika u drvenoj konstrukciji. Tek 1913. godine, kada je crkva proširena, završen je i zvonik. Tada je na sjevernoj strani apside dograđen niski korpus identičan riznici, čime je crkva dobila simetričan izgled. Ovaj projekat nije pronađen, ali je u arhivskoj građi sačuvana molba tadašnjeg župnika u Bijeljini, vlč. Ante Jovića (na službi od 1.5.1905. do 22.10.1916.)³⁸ za odobrenje nacrtu za dogradnju crkve,³⁹ što je Ordinarijat svojom odlukom i potvrdio.⁴⁰ S obzirom na to da je to išlo u ovom smjeru, a ne uobičajeno od Ordinarijata prema župniku, Vancaš nije mogao biti autor "plana za proširenja crkve". Prilog ovoj tvrdnji je i poznavanje osobenosti stila i umjetničkog dometa Vancaševih sakralnih objekata.

---

³² ANV 869/1886

³³ ANV 485/1887

³⁴ Popis dušobrižnika Gareva/Garevca. Dostupno na: <http://www.garevac.net/podrucje/19/>

³⁵ ANV 462/1889

³⁶ AŽUBN

³⁷ ANV 462/1889

³⁸ AŽUBN

³⁹ ANV 600/1913

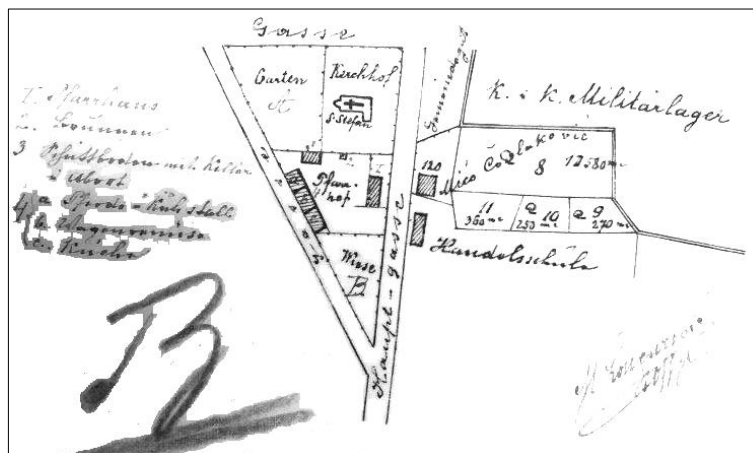
⁴⁰ ANV 678/1913. Pismo Ordinarijata župniku datirano 20. jula 1913: "U pravitku vam se dostavlja nacrt i troškovnik za reparaciju i dogradnju župske crkve. Sa strane ordinarijata odobrava se nacrt, iako se crkva po ovome nacrtu neće baš puno proširiti, a to na žalost nije uslijed prvotne gradnje ni moguće". Nacrt i troškovnik nisu sačuvani.

Projektu župne crkve u Bijeljini Vancaš je davao poseban značaj. To potvrđuje njegov autorski članak u uglednom bečkom stručnom časopisu "Zeitschrift des Österr. Ingenieur-und Architekten-Vereines", u kojem je među odabrane crkve u dotadašnjoj svojoj praksi uvrstio i ovaj (drugi) projekat župne crkve u Bijeljini.⁴¹ Ističući zasluge dr Stadlera u izgradnji crkava Nadbiskupije, u tekstu navodi i da su "sredstva koja su za ove zgrade bila na raspolaganju, uglavnom bila ograničena pa su se mogle onda samo vrlo jednostavne građevine projektovati" (Vancaš, 1898:33). Navodi da su troškovi izgradnje crkve u Bijeljini bili 76.000 for., od čega 2.000 for. za zvonik, pa je tako cijena izgradnje crkve bila 36 for./m², a zvonika 136 for./m². Manirom vrhunskog stvaraoca, Vancaš je i s ovako skromnim finansijskim sredstvima dao arhitektonsko djelo visokih kompozicionih i oblikovnih dometa.

Arhitektonska analiza

Jedinstvena funkcionalna cjelina crkve sa župnim stanom i pratećim objektima smještena je na prostranoj trougaonoj parceli (Sl. 2). Rijetko privilegovana lokacija, omeđena današnjim ulicama Vojvode Stepe i Braće Gavrića, čini ovaj prostorni kompleks prepoznatljivim u uličnoj mreži i urbanoj slici grada, u kom ima i značajnu ulogu toponima.

Slika 2. Originalni situacioni plan s ucrtanim objektima kompleksa župne crkve⁴² (prije proširenja župnog stana, 1896)

Glavni ulaz u crkvu je na istočnoj strani, iz današnje Ulice vojvode Stepe, prema kojoj je svojom glavnom podužnom fasadom orijentisana i zgrada župnog stana, pozicionirana južno od zvonika. Zapadni dio parcele, prema dijagonalno postavljenoj Ulici braće Gavrića, zauzimaju prizemni objekti ekonomske namjene,

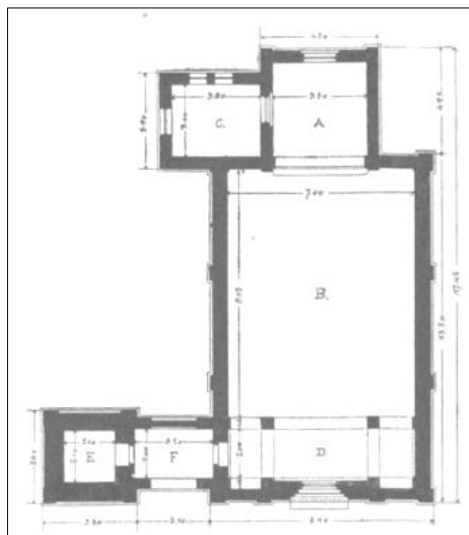
⁴¹ Ovo je za sada jedini pronađen izvor projektne dokumentacije, jer u Arhivu BiH, Arhivu Nadbiskupije vrhbosanske i Arhivu Župnog ureda u Bijeljini nema projekta.

⁴² ANV 386/96

koji su nekada služili za smještaj zvonara i vrtlara. Dok je Pravoslavna crkva ostala dosljedna starom hrišćanskom liturgijskom pravilu orijentisanja crkava svetištem prema istoku,⁴³ čak i kada je to nelogičan i neprirodan odnos prema saobraćajnim površinama i komunikacijama, u Rimokatoličkoj crkvi od vremena renesanse bezuslovno pridržavanje strana svijeta više nije obavezno. Osnovna pažnja se posvećuje prostornim odnosima crkve prema neposrednom okruženju, vizurama i ukupnim vizuelnim efektima. Crkva se posmatra ne samo kao u sebe zatvoreno mjesto svete službe u slavu Boga, već kao graditeljski spomenik i orijentir u prostoru.

Analiza Vancaševih radova pokazuje da on crkvene građevine rješava kao jednobrodne ili trobrodne latinske bazilike u okvirima historicističkog koncepta. Kompozicija volumena je i kod najmanjih objekata raščlanjena organski, dosljedno izražavajući unutrašnju prostornu dispoziciju. U cjelini, zapaža se težnja da svaki projekat bude drugačiji, a to je postizao variranjem elemenata dispozicije, arhitektonske kompozicije i stilskog oblikovanja. To im daje individualni karakter, s opštim zajedničkim odlikama sadržanim u longitudinalnoj osnovi, konstrukcijama i materijalima. Vancaševi sakralni objekti svjedoci su planskog razvoja naselja, nosioci memorije i likovne ekspresije grada, njegovi prepoznatljiviji prostorni akcenti.

U vanredno intenzivnoj gradnji u Vrhbosanskoj nadbiskupiji u austrougarskom periodu postojala je realna potreba za krajnjom racionalizacijom sredstava, zbog čega se štedjelo i na honorarima za izradu projekata. Za znatno nižu svotu su od Vancaša otkupljivane kopije već izvedenih projekata. Izlazeći u susret toj potrebi Ordinarijata, ali i zbog vlastite prezaposlenosti, nekada je nacрте i besplatno ustupao. Tako je rješenje crkve u Bijeljini primijenjeno na župnu crkvu u Gradačcu, s jedinom razlikom da je ova izvedena u kamenu. Pošto je to odlučeno bez njegovog znanja i pristanka, Vancaš je Nadbiskupskom duhovnom stolu uputio pismo u kojem je izrazio svoje negodovanje, pozivajući se na zaštitu svojih autorskih prava. Navodi da je "na pitanje presvijetlog gospodina nadbiskupa da li se jedan plan, koji je plaćen, može upotriebiti i za drugu crkvu, odnosno u ovom konkretnom slučaju plan bjelinske crkve za crkvu u Gradačcu, odgovorio podpisaniji niječno, držeći se ustanova austrijskog društva inžinira i arhitekta u Beču a i dosadašnjeg općenitog

Slika 3. Osnova izvedenog Vancaševog projekta crkve. A – oltarski prostor, B – naos, C – sakristija, D – narteks, E – zvonik, F – galerija

⁴³ Ovo je pravilo za hrišćanske crkve ustanovljeno u petom, a ustaljeno od osmog vijeka.

običaja".⁴⁴ Kako mu je nadbiskup na to odgovorio "da ne kani preduzeti nikakvih koraka kod župnoga ureda u Gradačcu podpisanomu u prilog, nego mu ostavio na volju postupati u toj stvari kako hoće", Vancaš je, "videći kamo bi prepiska jednu i drugu stranku dovesti mogla, a buduć da je prečastni duhovni stol potpisanomu vazda u njegovom zanimanju ovdje na ruku bio, nakanio je potpisani odustati od svoga zahtjeva u ovom konkretnom slučaju, tim više što podpisanomu nije u tom slučaju stalo do materialnog probitka". Uz naknadnu saglasnost zatražio je da se "u buduće ovakav postupak ne bi dozvolio". Shodno tome, od Ordinarijata je 1887. godine zamoljen da se njegov prvi plan bijeljinske crkve iskoristi za gradnju crkve u Modriči,⁴⁵ na šta je Vancaš dao saglasnost i projekat je realizovan.⁴⁶

Crkva u Bijeljini je među župnim crkvama Nadbiskupije vrhbosanske rijedak primjer romanike kao korištenog istorijskog stilskog predloška. Građevina je jednobrodna, asimetrične prostorne dispozicije (Sl. 3). Romanički ulazni portal, duboko usječen u masu zida, vodi u prostor predvorja – narteksa (pronaosa), dimenzija 2,85x7,00 m, od molitvenog prostora – naosa odvojen s dva egzaktno interpretirana stuba toskanskog stilskog reda, koji nose galeriju hora nad narteksom. Naos je jedinstven prostor površine 82 m², odnosno unutrašnje širine 7,00 m, dužine 11,70 m⁴⁷.

Slika 4. Današnji zapadni izled crkve sa poligonalnom apsidom, sakristijom i riznicom. Desno je Župni stan.

⁴⁴ ANV 739/1886. Vancaševo pismo datirano 27.10.1886. razmatrano je na sjednici Vrhbosanskog nadbiskupskog duhovnog stola u Sarajevu 28.10.1886.

⁴⁵ ANV 590/1887.

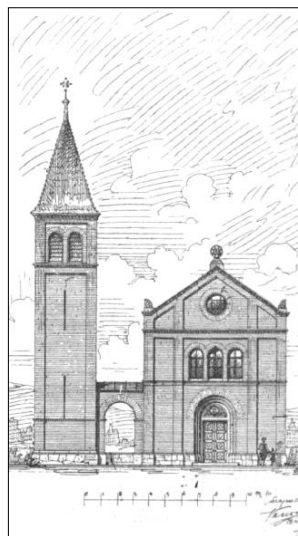
⁴⁶ Po prvom projektu arh. Vancaša, koji je Vlada odbila tražeći projektovanje manje crkve, počela je 1887. gradnja župne crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Modriči, koja je svečano posvećena 8. septembra 1889. (ANV 736/1889)

⁴⁷ Ovdje date dimenzije identične su župnoj crkvi u Gradačcu. (AŽUG)

Zbog skromnih finansijskih sredstava naos nije zasveden već je riješen arhitravno – ravnom drvenom tavanicom. Arhitravno je riješen i pravougaoni oltarski prostor – prezbiterij, koji se u osovini naosa nastavlja u dužini 4,20 m i širini 3,50 m. Ovaj rijedak slučaj da prezbiterij ne završava polukružnom apsidom čini župnu crkvu u Bijeljini dodatno osobenom. Na južnoj strani projektovana i prvobitno izvedena pravougaona sakristija unutrašnjih dimenzija 3,60 x 3,00 m Vancaševa je interpretacija ranoromaničkih crkava čija je pravougaona ili kvadratna prostorija služila za pripremu misnog obreda, čuvanje liturgijskih knjiga, crkvenog posuđa i odjeće. Proširenjem crkve 1913. godine identična prostorija prizidana je i na sjevernoj strani svetišta, čime je glavni korpus crkve postao simetričan. Tada je najvjerovatnije došlo i do transformacija osnova u poligonalne, čime je unutrašnji tlocrtni oblik prezbiterija i bočnih prigradnji postao polukružan. Posljedično tome, njihovi krovovi su od dvostrukih promijenjeni u šatoraste i tako je izgubljena Vancaševa jedinstvena geometrijska koncepcija nižih volumena usaglašenih s plohami piramidnog krova zvonika (Sl. 4).

Najizrazitija neuobičajenost u odnosu na ostale župne crkve u Vrhbosanskoj nadbiskupiji toga vremena jeste zvonik odvojen od crkve, koji je kod Vancaševih crkava najčešće nad ulaznim pročeljem ili uz svetište. Veza ulaza u zvonik i narteks crkve ostvarena je prizemnom galerijom, s prednje strane rastvorenom polukružnom arkadom, koja je kasnije zazidana a galerija povišena nadzidom iznad završnog vijenca. Danas sa dvorišne strane ima i dograđen niski prislonjeni korpus. Vancaševim projektom (Sl. 5) bio je predviđen niži zvonik, koji je dodatno naglašavao tipično romaničku kompozicionu uravnoteženost horizontalnih i vertikalnih dijelova građevine.

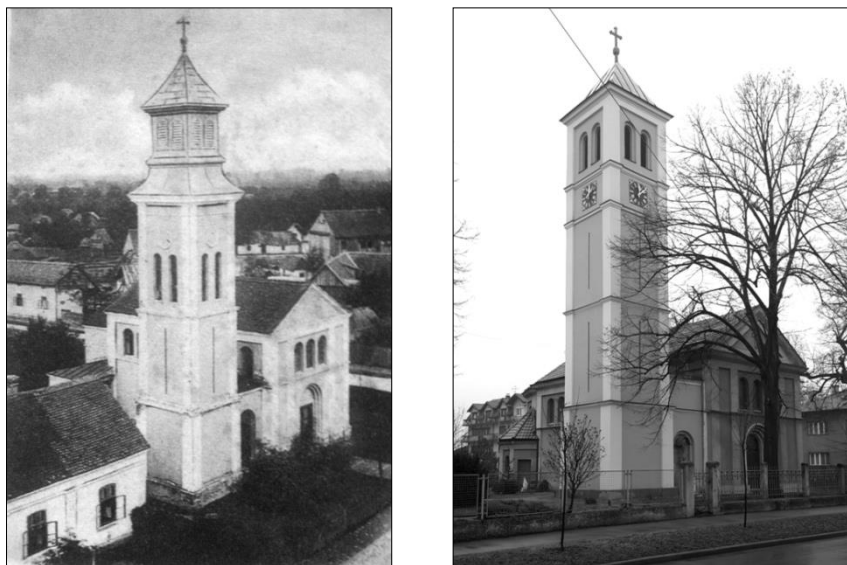
Na fotografiji iz 1910. godine (Sl. 6, lijevo) u zoni iznad dvojnih prozora vidimo zvonik, u odnosu na projekat povišen za polje s crkvenim satom,⁴⁸ sa već pomenutim privremenim drvenim završetkom krova. Današnje stanje (Sl. 6, desno), zabilježeno i na jednoj fotografiji iz 1939. godine,⁴⁹ pokazuje novu transformaciju prezidivanjem tornja tako što su umjesto ovih dvojnih prozora izvedeni uski svjetlarnici, iznad kojih su u poljima omeđenim kordon vijencima na sve četiri strane crkveni satovi. Dvojni romanički prozori sada rastvaraju dograđeni sprat, čime je zvonik značajno dobio na visini.

Slika 5. Ulazna fasada prema originalnom Vancaševom projektu

⁴⁸ Izmjene Vancaševog projekta započele su već pri samoj izgradnji 1889. godine, kako je naprijed navedeno. (ANV 462/1889)

⁴⁹ Tada još uvijek nije bilo crkvenog sata.

Slika 6. Izgled crkve 1910. godine (lijevo) i danas (desno)

Projekat glavne, ulazne fasade otkriva Vancaševu namjeru da crkvu ostavi u opeci, neomalterisanu, s vidljivim načinom konstruktivnog radijalnog zidanja arhivolti portala i prozora, kao i okulusa projektovanog u zabatu, za koji je na sva tri ugla bio predvidio ukrase. I to potvrđuje Vancaševu opredijeljenost za dosljednu interpretaciju ranoromaničkog stila karakterističnog po toploj boji opeke.

Ova neoromanička crkva po svemu je projektovana u skladu s kompozicionim zakonitostima romaničkog organskog komponovanja primarne arhitektonske plastike po principu adicije (dodavanja) i subordinacije (podređivanja) sastavnih dijelova, što se manifestuje naglašenom hijerarhijom stepenovane kompozicije. Unutar toga, najbliža je uzorima za kojima je posegnuo u toskanskoj romaničkoj regionalnoj školi: jednostavnost, masivnost, četvrtasta kula zvonika pored crkve, izražena plošnost u plastičkoj artikulaciji i ritmizaciji fasada lezenama i plitkim nišama, kao spoljnom projekcijom unutrašnjih prostornih i konstruktivnih elemenata.

Fasade crkve su mirne i jednostavne. Podjelu u vertikalnom smislu čini zona sokla, profilisani kordon vijenac, koji na visini od 5,0 m povezuje tri para tipičnih romaničkih prozora. Bogatije profilisan krovni vijenac ispod dvostrešnog krova zaključuje podužne fasade, kao i trougaone zabate. Projektovani nadzid, izveden na crkvi u Gradačcu, bio je u funkciji izražavanja romaničke geometričnosti oblika (Sl. 7).

Podjelu u horizontalnom smjeru čine plitki pilastri između udvojenih prozora na podužnim fasadama, koji na ulaznoj fasadi uokviruju portal iznad kojeg je trojni prozor i nad njim kružni prozor – okulus, koji, međutim, nije izveden. Pilastri uokviruju i fasade zvonika, doprinoseći dodatno njegovoj tipično romaničkoj masivnosti. Zvonik je u prve dvije spratne zone rastvoren uskim svjetlarnicama, a u

trećoj odvojenoj kordon vijencem, olakšan biforama na sve četiri strane, što je uvijek u funkciji povećanja dometa zvuka u prostoru.

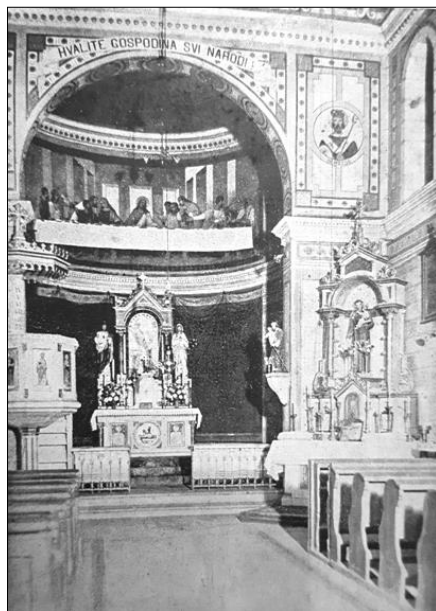
Slika 7. Župna crkva u Gradačcu

U svemu, župna crkva u Bijeljini je uspjelo arhitektonsko ostvarenje, naglašeno skladnih proporcija s harmoničnom romaničkom uravnoteženošću horizontale i vertikale i krajnjom suzdržanošću u vanjskoj dekoraciji.

Danas vjernija Vancaševom originalnom projektu nego crkva u Bijeljini je Župna crkva sv. Marka evanđeliste u Gradačcu (1887–1888). Za razliku od crkve u Bijeljini, ovdje su zadržani pravougaoni oltarski prostor i sakristija. Zvonik je, međutim, završen trokutastim zabatima i šatorastim krovom (Sl. 7), što je rezultat kasnije intervencije na objektu. S obzirom na Vancaševu dosljednost u interpretaciji preuzetog istorijskog stilskog predloška, mješavina romanike i gotike nikako nije mogla biti njegovo autorstvo.

Arhitektonsko rješenje uvijek je rezultat funkcije, pa se kod crkava obavezno bazira na liturgijskom konceptu. Projektovanje iz liturgije a ne za liturgiju kod Vancaša generalno pokazuje jasnu spoznaju o njenom značenju i smislu kao glavnim odrednicama arhitektonskog programa i oblikovanja. Njihovom uspješnom integracijom nastaje prostor u aktivnoj dimenziji simbolične materijalizacije sakramentalnog identiteta liturgijskih obreda i okupljanja u vjeri. Longitudinalno oblikovanje usmjerava liturgijsko slavlje i sve vizure ka oltarskom prostoru, gdje sveštenik vrši službu Božju. Uzdignuta velika i duboka apsida na dostojanstven način predstavlja i materijalizuje duhovno-teološki značaj ovog najvažnijeg dijela crkve, koji je od naosa bio odvojen niskom oltarnom ogradom. Otuda i zidna slika u apsidi s motivom Posljednje večere, kada je i ustanovljena euharistijska žrtva koju trajno izriču misni obrasci. Bogato skulpturalno riješen glavni oltar (Sl. 8, lijevo) sa slikom Blažene Djevice

Marije, flankiran kipovima Srca Isusova i Marije, upućuje na sasvim moguć uticaj nadbiskupa Stadlera, koji je u Bosni i Hercegovini počeo širiti poštovanje Presvetog Srca Isusova, posvetivši mu Vrhbosansku nadbiskupiju.

Slika 8. Autentični enterijer (lijevo) s crkvenim mobilijarom, koji je liturgijskim izmjenama i modernizacijom nakon Drugog vatikanskog sabora uklonjen.

Na slici desno je enterijer nakon nedavne obnove.

Veza između oltarskog prostora i naosa akcentira se trijumfalnim lukom – prostornim simbolom Isusa Hrista kao temeljne veze između Boga i ljudi. U dekorisanom polju iznad trijumfalnog luka crkve u Bijeljini bio je natpis "Hvalite Gospodina svi narodi", a u polju iznad desnog pokrajnjeg oltara Sv. Ante, u pravougaonom okviru, zidna slika s likom sv. Stjepana Ugarskog, prvobitnog patrona župe. Na desnom čeonom dijelu zida koji nosi trijumfalni luk, uočavamo kip Sv. Josipa, čija atipična pozicija upućuje na zaključak da je riječ o kasnijoj intervenciji u opremanju crkve. Poseban funkcionalni ukras crkve bila je bogato ukrašena kamena propo-vjedaonica s baldahinom, oblikovno srodna propovjedaonici u sarajevskoj katedrali. Na ovoj sačuvanoj fotografiji enterijera uočavamo još i za manje župne crkve neuobičajeno bogat luster, vjerovatno dar imućnijeg darovaoca.

Nažalost, kasnijim obnovama, a naročito s liturgijskim izmjenama nakon Drugog vatikanskog sabora (1965), uklonjen je autentični crkveni mobilijar, kao i oslikane zidne dekoracije, tako da je enterijer danas obrađen krajnje jednostavno i novim materijalima. Sačuvan je samo bogato profilisan kordon vijenac koji kontinuirano teče cijelim unutrašnjim obimom zidova (Sl. 8, desno). Unutrašnje

uređenje rimokatoličkih crkava, postojećih kao i novih, definisano je normama za liturgijsku obnovu prema načelima liturgijske konstitucije "Sacrosanctum Concilium" Drugog vatikanskoga sabora.⁵⁰ U skladu s novim liturgijskim propisima građene su nove katoličke crkve, a postojeće, pa tako i Župna crkva u Bijeljini, morale su biti prilagođene. To se prije svega odnosi na glavni oltar i ambon, glavna mjesta liturgijskog prostora. Kako sveštenik prilikom služenja mise više nije vjernicima okrenut leđima nego licem, oltar se iz dna apside sada pomjera prema naosu, čime je određen njegov oblik i veličina. Izostaje retabl – vertikalna oltarna nadgradnja sa slikama i kipovima svetaca i glavni oltar opet dobija prvobitnu formu menze, čime mu se vraća i pravo značenje stola i žrtvenika Posljednje večere.

Prema ovim izmjenama, umjesto tradicionalnog tipa visoko postavljenih propovjedaonica, kakva je bila i u Župnoj crkvi u Bijeljini, date su upute da je prikladniji ambon (govornica) – povišeno mjesto na spoju svetišta i broda crkve (bliže vjernicima) s kojega se naviješta i tumači riječ Božja, drži homilija, te sveopšta ili vjernička molitva. Propisano je da se zatečeni, a posebno umjetnički i istorijski vrijedni glavni oltar i propovjedaonica ne smiju uklanjati, posebno ne bez dozvole nadležnog ordinarijata i to na osnovu dokazano opravdanog razloga. Nažalost, to nije uvijek poštovano, pa su tako iz župne crkve u Bijeljini trajno nestali umjetnički vrijedni glavni i bočni oltar i propovjedaonica.

Zaključak

Župna crkva u Bijeljini, jedna je od prvih sakralnih građevina izgrađenih u periodu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini i u mnogočemu predstavlja osoben stilski izraz u arhitekturi krajem 19. vijeka. Značajna je i kao rijedak primjer odstupanja od dominantne neogotičke stilske orijentacije župnih crkava u Vancaševom opusu. Naročita specifičnost među jednotoranjskim župnim crkvama je odvojen toranj – zvonik, što je po projektu ove crkve ponovljeno i na župnim crkvama u Gradačcu i Modriči. S obzirom na finansijska ograničenja, zbog kojih je i sama izgradnja tekla etapno i sa zastojima, arhitekt Vancaš je uzoran arhitektonski domet umjetnički realizovao harmoničnim proporcijama i uravnoteženim komponovanjem arhitektonskih volumena. Crkva u svemu pokazuje manir i rukopis ovog vrhunskog projektanta, što joj uz visoke urbanističke, prostorne, istorijske i arhitektonske vrijednosti, daje i vrijednost reprezentativnosti u Vancaševom opusu, kao i u panorami izgrađenih župnih crkava tog doba u Vrhbosanskoj nadbiskupiji.

Sve su ovo više nego dovoljni razlozi da je Odlukom Komisije za nacionalne spomenike Bosne i Hercegovine Župna crkva sa župnim uredom kao graditeljska cjelina proglašena nacionalnim spomenikom,⁵¹ čime su određeni okviri mogućih

---

⁵⁰ Gradnja i uređenje crkava definisane su čl. 123–128 Uredbe o svetom bogoslužju i poglavljem V Upute za ispravno provođenje Uredbe.

⁵¹ Odluka br. 06.1–2.3-64/15–19 od 5.11.2015. (Sl. gl. BiH, br. 9/16)

konzervatorsko-restauratorskih intervencija s ciljem očuvanja autentičnih spomeničkih vrijednosti ovog sakralnog objekta.

Provedenim istraživanjem, analizom i valorizacijom Župne crkve u Bijeljini proširena su saznanja o ovom značajnom graditeljskom spomeniku i dokumentovana ispravka pogrešne datacije i atribucije, koja je sadržana i u prostorno-planskoj dokumentaciji Grada Bijeljine.⁵²

Jelena Bozic

Construction and Architecture of the Parish Church in Bijeljina (1886-1887)

Summary

This article gives the results of historiographical research on the Parish Church of Immaculate Heart of Mary in Bijeljina, which is one of the earliest projects of Josip Vancas, the most important architect in the history of Bosnia and Herzegovina. This Church is an interesting and rare example of Neo-Romanesque style within its opus on sacral architecture. In the dominant typology of the parish churches with tower attached to them or installed above the entrance facade, its specificity is a bell separated from the main corpus of the church. This project has been later used for some other churches too, which raised an important question related to the issues of copyright protection. Research and complete analysis and valorization of this national cultural monument with high urban, spatial, historical and architectural value, expanded knowledge on the sacral architectural heritage of the Austro-Hungarian period and clarified issues related to the incorrect dating and attribution of this parish church.

Keywords: Bijeljina, Parish Church, Austro-Hungarian period, construction, architecture.

Izvori i literatura:

- Arhiv Nadbiskupije vrhbosanske (ANV)
- Arhiv Rimokatoličkog župnog ureda u Bijeljini (AŽUB)
- Arhiv Rimokatoličkog župnog ureda u Gradačcu (AŽUG)
- Cepelić, M. i Pavić, M. (1900–1904). *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i srijemski god. 1850–1900*. Zagreb: Dionička tiskara

---

⁵² Elaborat "Analiza postojećeg stanja i revizija i valorizacija kulturno-istorijskog nasljeđa grada Bijeljina", nosilac izrade: Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Republike Srpske, Banja Luka, avgust 2002.

- Gavranović, fra B. (1935). *Uspostava redovite katoličke hijerarhije u Bosni i Hercegovini 1881. godine*. Beograd: Filozofski fakultet
- *Glavni rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895. sa podacima o teritorijalnom razdjeljenju, javnim zavodima i rudnim vrelima*. (1896). Sarajevo: Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu
- *Imenik klera i župa Crkvene pokrajine u Bosni i Hercegovini za godinu 1885*. (1884). Sarajevo
- *Imenik klera i župa Nadbiskupije vrhbosanske za 1910. godinu*. (1910). Sarajevo
- Kokša, Đ. (1986). Uspostava redovite hijerarhije u BiH 1881, u: P. Babić i M. Zovkić (Ur.), *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini u XIX i XX stoljeću*, Povijesno teološki simpozij prigodom stogodišnjice ponovne uspostave redovite hijerarhije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Vrhbosanska visoka teološka škola, 21–60.
- Marić, F., (2005). *Vrhbosanska nadbiskupija početkom trećeg tisućljeća*. Sarajevo–Zagreb: Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski i Vikarijat za prognanike i izbjeglice
- *Ortschafts und Bevölkerungs-Statistik von Bosnien und der Herzegovina nach dem Volkszählungs Ergebnisse vom 1. Mai 1885.*, Sarajevo, 1886.
- Perić, M., (2002). *Hercegovačka afera. Pregled događaja i važniji dokumenti*, Mostar: Biskupski ordinarijat
- *Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. oktobra 1910.*, (1912), Sarajevo: Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu
- *Spomenica vrhbosanska 1882–1932.*, (1932), Sarajevo: Academia Regina apostolorum
- Vancaš, J. (1898). Dorfkirchen in Bosnien und der Herzegowina. *Zeitschrift des Österr. Ingenieur-und Architekten-Vereines*. Wien, L (3), 33–34.
- www.garevac.net

Zahvalnost sveštenicima Vrhbosanske nadbiskupije:

msgr. Ante Meštrović, prepošt Stolnog kaptola
vlč. Marko Zubak i vlč. *Marijan Brkić*, župnici u Bijeljini
vlč. Marko Hrskanović, župnik u Gradačcu